

Bureisingen i Norge – nødsarbeid eller samfunnsbyggende arbeid?

Av fylkesmann Einar Moxnes

Tale holdt 14. august 1982 under 50 års jubileet for bureisinga på Momyr og Lonin i Åfjord og Roan kommuner, Sør-Trøndelag.

No er jo bureisingen like gammel som husdyrhold og plantedyrking her i landet, og etter kvart som det blei vanskeligere å finne nytt høvelig land, blei bruka delt. Det siste var også en form for reising av nye bruk.

Det jeg har i tankene er imidlertid den statsstøtta, organiserte bureisinga som hadde sitt høydepunkt i 30-åra.

I 1908 blei «Selskapet til emigrasjonens innskrenkning» stiftet. Senere fikk dette selskapet navnet «Ny Jord» med undertitelen «Selskapet til landets indre kolonisasjon og emigrasjonens innskrenkning».

Av dette kan vi trekke den slutning at ønsket om å begrense emigrasjonen hadde en viss betydning for den organiserte bureisingen.

Bildet av bakgrunnen er imidlertid atskillig mer nyansert, og vi må kanskje 100 – 150 år tilbake i tid for å forstå dette bedre.

Det er 3 hovedtrekk som er karakteristiske for samfunnsutviklingen i denne tidbolken.

1. Befolkningsveksten
2. Endring i næringsstrukturen.
3. Flytting –
 - a. Byer og tettsteder
 - b. Emigrasjonen

1. Befolkningsutviklingen

1814 – 900 000 innb. (60 000 i Sør-Trøndelag) – liten endring de 200 forutgående år

1875 – fordoblet

1923 – tredoblet

1960 – firedoblet

De store barnekulls år karakteriserer hundreåra fra 1820 og framover. I slutten av 1850-årene over 50 000 barnefødsler. 1870 nærmere 70 000 barnefødsler.

10-året

1896 – 05 – 650 000 barn (2 mill. innb.)

1960 – 70 – tilsvarende tall, men da nærmere 4 mill. mennesker.

Barnedødeligheten

I 1820 var barnedødeligheten like stor hos oss som den var i India 150 år senere. Hva skjedde først på 1800-tallet som førte til den store reduksjonen av barnedødeligheten?

Den svenske biskop og nasjonalskald Esaias Tegnér, som døde i 1846, sa det slik: «Det skyldes freden, koppevaksinen og poteten».

I en større sammenheng har dette sikkert mye for seg. Nød, pest og annen sjukdom fulgte i de europeiske krigenes fotspor, og disse krigene var det mange av før 1814 – og fra da hadde en et relativt fredelig hundreår.

Fra midten av 1800-tallet begynte vi også å bygge ut vårt helsevesen.

I 1860 var det bare 300 leger i landet, i 1900 var vi kommet opp i ca. 1000, – i dag 5 – 6000.

Jordmorvesenet blei også bygd ut. Når det gjeld kostholdet, er det mange som mener at det at silda kom tilbake til norskekysten i 1807 også betydde mye. Sild og potet vart daglig kost, og 1860-åra er betraktet som den siste barkebrødstida her i landet.

Vel, spesiesild var vel ikke akkurat spebarnsmat og kanskje var det noe rett i Olai Berdals historie om at det var berre de sterkeste som levde opp når en skulle gå direkte over fra morsmelk til spesiesild.

Monumentet «Bureiseren», laget av Petter Leth Olsen, ble avduket under 50-års jubileet på Momyr og Lonin.

Foto: Bjørg Lidal Gåsvatn.

Det jeg vil poengtere med denne innledningen er at den plutselige bedringen når det gjeld barnedødeligheten og levekår først på 1800-tallet skapte typiske bølgebevegelser i vår befolkningsutvikling, som igjen har medvirket til at en kan snakke om emigrasjonsbølger, arbeidsledighetsbølger og kanskje også en bureisingsbølge.

Folkeflytting – innenlands

Vi har jo lett for å tru at den innenlandske flyttingen særlig fra landet til byene hører dette århundre til, men strukturendringene i samfunnet og folkeflyttinga til byene tok for alvor til i det 18. hundreåret. I 1850 bodde bare 1/6 av folket i byene og 5/6 i spredtbygde strøk. I dag bor ca. 3/4 av folket i byer og tettbygde strøk og 1/4 i spredtbygde strøk. Samtidig hadde en også fra midten av det forrige hundreåret flytting fra f.eks. Gudbrandsdalen og Nord-Østerdal til kysten. Mye folk, f.eks. her i Åfjord, har aner i disse dalstrøka.

Emigrasjonen

Den mer organiserte emigrasjonen til Amerika innledes med at den 54 fot lange hardangerjakta forlot Stavanger med 52 utvandrere 4. juli 1825. Årsaken til den første emigrasjonen var ikke bare muligheten for en bedre økonomi, men også for å finne et mer liberalt samfunn med full religionsfrihet.

Det var 3 – tre – typiske utvandringsbølger fram til første verdenskrig.

1866 – 1873 – med opptil 20 000 pr. år

1880 – 1893 – med opptil 30 000 pr. år

1900 – 1911 – med opptil 27 000 pr. år

1923 18 000

1927 11 000

Fra 1930 var det på grunn av den økonomiske krisen i USA og innvandringsstopp så å si slutt på emigrasjonen til USA til etter siste krig, da den igjen tok seg noe opp.

Det var et nytt kontinent som skulle be-

Bureisere som tok fatt for 50 år siden og som kunne delta i jubileet (fra venstre): Helga Stjern, Berit Kosberg, Einar Strøm, Randi Strøm, Arne Groven, Marie Groven, Bjarne Strøm, Gudrun Hopstad, Laura Lindseth, Anna Hopstad, Peder Lindseth, Dorte Osen.

Foto: Bjørg Lidal Gåsvatn.

folkes, og omlag 40 mill. mennesker emigrerte fra Europa i hundreåret 1815 – 1915. 3/4 mill. emigrerte fra Norge fra 1865 – 1915.

Vi beklager oss i dag over en arbeidsledighet på 20 – 30 000 og det er sjølsagt ille – den gang emigrerte det omlag like mange pr. år enda folketallet bare var ca. det halve av hva det er i dag.

Vi eksporterte våre ledige til et kontinent som hadde bruk for arbeidskraften, men vi eksporterte også mye av vår beste arbeidskraft. Det er i ly av dette at vi må sjå ønsket om en bremsing av emigrasjonen og en større grad av satsing på egen jord og egen industriutvikling.

Rasjoneringen av matvarer i 1914 – 1918 hadde også lært oss at en viss sjølforsyningsgard var nødvendig, på den andre sida kom de nærmeste 15 – 20

mellomkrigsåra til å bli preget av en av de verste kriser norsk jordbruk har opplevd, med overproduksjon, priser til dels under verdensmarkedets osv.

Arbeidsledigheten

Den verdensomspennende krisen rammet ikke bare jordbruket. Handelsflåten som sysselsatte 50 – 60 000 før 1915 sysselsatte bare ca. 20 000 fra 1920.

Hvor stor arbeidsledigheten egentlig var på det verste i mellomkrigsåra vet vi vel egentlig ikke, da vi mangler skikkelig statistikk, men av de organiserte fagforeningsmedlemmene var hele

- 18% ledige i 1921
- 34% ledige i 1933
- 22% ledige i 1938
- 23% ledige i 1940.

Folk sto i kø for å arbeide for dagverksbidrag på kr. 1,50 pr. dag – fordi kommunene ikke hadde midler til å ta sin del. Vi snakker i dag om skjult ledighet – den gang hadde en virkelig en skjult ledighet. Foruten at vi hadde store ungdomskull som skulle ut i arbeidslivet, virket emigrasjonsstoppen, ledigheten i industri og skipsfart og off. fattigdom med og forsterket krisen.

Bureisingen

Selskapet Ny Jords ideelle målsetting om å stoppe emigrasjonen, blei ikke lengere noen hovedoppgave – hovedspørsmålet blei hvordan norsk jord og bureising kunne gi arbeidsledige noe å leve av og et meningsfylt arbeid.

Politikerne – i alle fall en del – var tidlig merksam på de mulighetene som låg her, og statstilskott og låneordninger til nydyrking kom igang under første verdenskrig. Premieordning og det såkalte jorddyrkingsfondet var etablert så tidlig som i 1857.

20. november 1920 fikk vi det første egentlige stortingsvedtak om offentlig foranstaltninger til nydyrkingen og kolonisasjonens fremme.

I 1922 sa et mindretall i Landbruksnemnda i Stortinget at det var et godt tiltak med statstilskott til nydyrking og bureising, men at det gikk for smått. Bruka måtte bli større – ca. 100 dekar. Dette mindretallet uttalte videre: «Midt oppe i krisen er det no bare en veg som fører fram, å lede den ledige arbeidskraften tilbake til jorda, å føre jorda og arbeiderne sammen. Industrien har spilt falitt og påfører landet et verditap på hundrer av millioner pr. år. Bolignøden herjer, og tuseener på tusener er jordløse og hjemløse. Imens har vi her i landet 5 mill. dekar dyrkbar mark skikket for oppdyrking og opprettelse av nye heimer som kan brødfø seg selv og mere til.»

Samtidig blei et vedtak om bevilgning av 100 mill. satt fram, men nedstemt.

Selv om dette forslaget blei nedstemt, blei etter sin tid betydelige beløp bevilget – men det skulle også mye til dersom det skulle monne i den situasjonen mange var i.

«Ny Jord» var det første selskapet som fikk bevilgning til innkjøp av felt for utparsellering til bureisingsbruk. Etter kvart kom også staten, landbruksselekskapa og også enkelte kommuner med som kjøpere av større bureisingsfelt for utparsellering. I alt ble det organisert utparsellering på noe over 300 slike felt i landet, og ca. 2400 bruk blei reist på disse felta.

I alt ble det imidlertid fra 1920 opprettet nærmere 20 000 nye bruk, dvs. at mellom 16 og 17 000 av disse bruka er utskilt som såkalte enkeltbureisingsbruk. I Sør-Trøndelag ble det etablert nærmere 1200 bruk. 3/4 av de nye bruka som blei etablert på denne måten fikk sin godkjenning i tidsrommet 1926 – 40.

I ettertid kan vel mye av det som blei gjort kritiseres. Jamt over var det vel for små bruk, og tildels var vel både jordkvalitet og klima på grensen for tilfredsstillende vilkår for et jordbruk etter den tids dyrkingsmulighet. Mange bruk er da også nedlagt.

Hovedinntrykket er likevel at en rekke av disse bruka er blitt bærekraftige gode bruk som har vore med og gjort bygdene våre større.

En kan sjølsagt spørre om dette hjalp når det gjaldt sysselsettingen? Eller var det som en dråpe i havet?

Det er ingen tvil om at nydyrkingsarbeidet og bureisingen skapte ny aktivitet i mange bygdelag. Fram for alt kom det noe kontanter i omløp, og det var en spore til optimisme og tru på at det nyttet og at dette ga von om bedre kår i framtida. Det blei etablert nye grender – nye heimer – fram for alt gode heimer.

Tilskotta var ikke store etter dagens forhold – jamnt over 2400 kroner til uthus og 500 kroner til våningshus. Dessuten blei det gitt lån i bustadbanken og rentefri-

Nyere generasjoner har fortsatt på Momyr og Lonin og utvidelser er igang både av bygninger og jordarealer.
Foto: Bjørg Lidal Gåsvatn.

tak dei første åra + kommunal garanti.

Var det nødarbeid? Det skulle ikke være det. Først og fremst hjelp til sjølhjelp.

Visjonen i stortingskomiteen av 1922 om å føre arbeiderne og jorda sammen – ga det noe resultat? Dersom en med arbeiderne mener industriarbeiderne, så vart vel rekrutteringen heller liten derfra. Det vart helst folk som hadde dreve jord- og skogsarbeid før som tok til som bureisere, men mange hadde også sin bakgrunn i fiske, handverksarbeid, vegarbeid osv.

Felles var imidlertid at de var vant med tungt arbeid, så i så måte blei arbeideren og jorda ført sammen, og ingen kunne vel med større rett kalle seg arbeider enn bureiseren fra mellomkrigsåra.

Vi skal heller ikke glemme husmora på bruket. Hu var ofte med og tok de tunge taka, og det å husholde på et slikt bruk –

der avkastningen var liten de første åra, satte spesielle krav til henne – hu måtte helst holde seg unna butikken i det lengste.

Konsulent Gjelsvik i Ny Jord sa det på denne måten: «Kjem eg på et bureisingsbruk og finn tomme hermetikkbokser kring veggene – greier brukerne seg som regel ikke lenge på bruket.»

Jeg har i mitt arbeid møtt mange første-generasjons bureisere. Ikke alle greide slitet, og vi skal ved en slik anledning heller ikke glemme dem som måtte gi opp på grunn av slit og sjukdom. Felles for de fleste var imidlertid at de hadde drømmen i seg om å skape en heim og et levebrød for seg og sine, og med sin optimisme og pågangsmot har de også vært med og styrka grend og bygdesamfunn.

Vi skylder dem alle takk.